

Miksi hyvä taide, kauneus, koskettaa ihmistä syvältä? Tämän pohtimiseen ei jumaluus-opillinen koulutus anna välttämättä paljoakaan välineitä. Kun teologit ovat miettineet taiteen ja kauneuden kysymyksiä, ovat etusijan saaneet moraaliin eli oikeaan ja väärään, hyvyyteen ja pahuuteen liittyvät ongelmat. Kirkkoisä Tertullianus paheksui sitä, että teatterissa ihmiset liikuttuvat sepitetyistä eli valheellisista tapahtumista. Kirkkoisä Augustinus oli huolissaan siitä antavatko kuulijat kirkkolaulua kuullessaan enemmän painoa sävelille kuin sanoille.¹ Myös aiheenani olevaa Martti Lutherin näkemystä kuvista on tutkittu toistaiseksi vain vähän.²

Kuvariita

Raamatullisten kuvien tutkimista tutumpaa meille on varmaankin kuvien vastustamisen kirkkohistoria. Vanhan testamentin kuvakielto, "Älä tee itsellesi Jumalan kuvaa äläkä mitään kuvaa" (2.Moos.20:4), käynnisti Itä-Rooman valtakunnassa Bysantissa v. 726 ikonimaalareiden ajohardin. Taitelijoita vainottiin, silvottiin ja sokaistiin. Ikoneja etsittiin, poistettiin paikoiltaan ja poltettiin. Ajanjaksoa kutsutaan ns. ikonoklasmin eli kuvariidan ajaksi. Kuvainraastajat uskoivat, että ikonit ovat Luojan ja luodun sekoittumisen ilmentymiä. He pitivät ikonien kunnioitusta epäjumalanpalvontana. Keisari Leo III (717-742) päätti tuhota ikonit, koska ne näyttivät olevan esteenä juutalaisten ja muslimien kääntymiselle kristinuskoon.³ Taistelu pyhästä kuvasta kesti 100 vuotta aina vuoteen 846 saakka ja oli vähällä repiä kappaleiksi koko Bysantin valtakunnan. Kiista oli myös poliittinen, mutta siihen liittyi tärkeä teologinen kysymys. Ikonien ystävät olivat sillä kannalla, että koska Jumala oli

¹ Anttila, Miikka: Lutherin estetiikka. Teologinen Aikakausikirja 1/2012, s.53. Teol.tri Anttilan väitöskirja, *The Innocent Pleasure : A Study on Luther's theology of music*. Helsinki 2011, on uraauurtava selvitys Lutherin kauneuden teologiasta. Anttilan ongelmana on, että hän seuraa suomalaisen Luther-koulun näkemystä, jonka mukaan Lutherin vanhurskauttamisoppi on vanhurskaaksi tekemistä eikä vanhurskaaksi lukemista. Oman esitykseni perustana on ELS:n prof. Timothy R. Schmelingin kirjoitus "Martin Luther and the Plastic Arts." *Reformation 2017. A Lutheran Art Invitational celebrating 500 Years of the Reformation*. Bethany Lutheran college 2017. Täydennän esitystä tri Anttilan huomioilla.

² Prof. Jouko Martikainen selvittää luterilaisen kuvateologian lähtökohtia artikkelissaan "Sana, kuva ja sävel". Martikaisen mukaan Lutherin kuvateologian perustava lähtökohta on Sanan eli Kristuksen tuleminen lihaksi eli ihmiseksi, inkarnaatio. Kristus, joka on näkymättömän Jumalan kuva, tuli ihmiseksi. Kristus, Jumalan Poika, Jumalan oma Sana, tuli ihmiseksi (Kol.1:15). Kristus on myös kuva Jumalasta itsestään. Jumalan itseilmoitus tulee Martikaisen mukaan ottaa vastaan kaikilla aisteilla: "Mikä on alusta ollut, minkä olemme kuulleet, minkä omin silmin nähneet, mitä katselimme ja käsin kosketimme, siitä me puhumme: elämän Sanasta." (1.Joh.1:1). Martikainen, Jouko. "Sana, kuva ja sävel." Johdatus luterilaisen spiritualiteetin teologiaan. Toim. Olli-Pekka Vainio. Helsinki 2003. s. 222-223.

³ Keisari määräsi poistettavaksi keisarinpalatsin portin yläpuolelle ripustetun Kristus-ikonin. Se korvattiin ristillä. Itä-Rooman valtakunnan rahassa ollut Kristus-kuva vaihdettiin keisarin kuvaan. Vainon kohteeksi joutuivat luostarit, jotka eivät suostuneet luovuttamaan ikonejaan. Munkeille esitettiin uhkavaatimus: heidän oli joko avioituttava, ryhdyttävä sotilaisiksi tai kärsittävä marttyyrikuolema. Kun Leo III:n poika Konstantin V tuli valtaan, hän lietsoi ankaraa vainoa ikonien kannattajia vastaan. Kaksi munkkia ruoskittiin hengiltä Konstantinopolin sirkuksessa. Luostarin johtaja Stefan Nuorempi revittiin kappaleiksi, kun hän kieltäytyi luopumasta ikonien käytöstä. Terrorihallinnossa munkkeja nöyryytettiin, heidän hiuksensa ja partansa leikattiin ja luostarit huutokaupattiin.

tullut Kristuksessa tosi ihmiseksi, häntä oli voitava myös kuvata. Kuvariita päättyi kuvat sallivan näkemyksen voittoon. Inkarnaatio-oppi eli Sanan tuleminen lihaksi oikeutti esittämään Jumalaa kuvien muodossa.

Merkittävimmän teologisen panoksen kuvariitaan antoi pappi ja munkki, idän kirkon tärkeä kirkkoisä, Johannes Damaskolainen (676-749). Johannes kirjoitti 720-luvun lopulla Sabbaksen luostarissa kolme syvällisesti perusteltua puhetta ikonien ja reliikkien kunnioittamisen puolustukseksi.⁴ Johannes Damaskolainen perustelee ikonien oikeutuksen näin:

“Eikö pyhän evankeliumikirjan muste ole ainetta? Eikö meille elämän antava alttari, missä vastaanotamme elämän leivän, ole rakennettu aineesta? Eivätkö kulta ja hopea ole ainetta? Teemmehän niistä ristejä, pateeneja ja ehtoollismaljoja? Ja ennen kaikkea tätä: eikö Herramme ruumis ja veri ole ainetta? On kaksi vaihtoehtoa: voit olla antamatta näille asioille niiden ansaitsemaa kunnioitusta tai hyväksyä kirkon perinteen ja kuvien kunnioituksen.”⁵

Lutherin torjui kuvainraaston

Reformaation, uskonpuhdistuksen aikana kuvista muodostui jälleen kiistan aihe. Uskonpuhdistuksen vasen siipi, ns. radikaalireformaatio, vaati kaikkien kuvien poistamista kirkoista. Samalle kannalle asettuivat Sveitsin uskonpuhdistajat Ulrich Zwingli ja Jean Calvin, jotka ikonien vastustajien tavoin vetosivat kuvat torjuvassa näkemyksessään 1. käskyssä olevaan kuvakieltoon.

Uskonpuhdistaja Martti Lutherin (1483-1546) mukaan kuvakielto kirjaimellisessa merkityksessä koski vain juutalaisia, joten hän ei ottanut sitä mukaan katekismuksiinsa.⁶ Miksi Raamatun lukemista ja saarnattua Sanaa korostava Luther ei opetuksessaan torjunut kuvia ja maalauksia? Eikö hänen kunnian teologiaa vastustava ns. ristin teologiansa⁷ sulje pois positiivisen näkemyksen kuvista, maalauksista, kuvainveistosta ja elokuvista? Tähän kysymykseen Luther antaa alustavan vastauksen vuoden 1525 kirjoituksessaan “Taivaallisia profeettoja vastaan”.

“Olen itse nähnyt ja kuullut kuvainraastajien lukevan ääneen Saksalaista Raamattuaani ... Näissä kirjoissa on suuri joukko kuvia sekä Jumalasta, enkeleistä, ihmisistä että eläimistä, erityisesti Johanneksen Ilmestyksessä, Mooseksessa ja Joosuassa. Niinpä me nyt ystävällisesti pyydämme, että he sallivat meidän tehdä

⁴ Puheet herättivät huomiota ympäri Itä-Rooman valtakuntaa. Koska Sabbaksen luostari oli muslimien alueella, Johannes saattoi rauhassa kirjoittaa pelkäämättä Itä-Rooman kuvainraastajien vihaa. Toisaalta Johannes oli tarpeen tullen myös rohkeasti eri mieltä muslimien kanssa eikä arkaillut todeta islamin olevan vain yksi harhaoppi muiden joukossa. Alister E. McGrath: Kristillisen uskon perusteet. 2.p. Kirjapaja 2012, s.57.

⁵ Alister E. McGrath: Kristillisen uskon perusteet. 2.p. Kirjapaja 2012, s.57.

⁶ Timo Veijola: Dekalogi. Raamatullisen etiikan perusteita. 2.p, Helsinki 1993, s. 96.

⁷ Luther erottaa kunnian teologian ristin teologiasta näin: “...kunnian teologi ei tunne Kristusta, hän ei tunne kärsimykseen kätkeyttä Jumalaa. Sen tähden hän asettaa teot kärsimyksen edelle, kunnian ristin edelle, voiman heikkouden edelle, viisauden hullutuksen edelle ja ylipäänsä hyvän pahan edelle.” Heidelbergin väittely 1518, teesi 21.

sitä mitä he itse tekevät. Näiden kirjojen sisältämiä kuvia me maalaisimme seinille, jotta ne voisi muistaa ja ymmärtää paremmin ja koska ne eivät tee enempää vahinkoa seinillä kuin kirjoissa. On varmasti parempi maalata seinille kuvia siitä miten Jumala loi maailman, miten Nooa rakensi arkin ja mitä muita hyviä kertomuksia onkaan, kuin maalata häpeämättömiä maailmallisia asioita. Soisipa Jumala, että kykenisin taivuttelemaan rikkaat ja mahtavat siihen, että he antaisivat luvan siihen, että koko Raamattu maalattaisiin talojen niin sisäpuolelle kuin ulkopuolelle, jotta kaikki voisivat nähdä sen. Se olisi kristillinen teko.”⁸

Kuvien ja patsaiden väärää käyttöä Luther kyllä kritisoi. Tuo kritiikki löytyy hänen varhaisesta kynäsodastaan myöhäiskeskiajan lännen kirkon vääriä oppeja ja väärinkäytöksiä vastaan. Keskiajan kirkko vaali näkemystä, että kuvien kunnioitus ja niiden maalaamisen rahoittaminen oli hyvä työ, jolla ansaittiin nopeampi poispääsy kiirastulesta. Luther torjui kuvien ja patsaiden käytön tekojen vanhurskauteen, mutta itse kuvia ja patsaita hän ei torjunut.

Miettiessään Room.1:17:ta, “Sillä siinä Jumalan vanhurskaus ilmestyy uskosta uskoon, niinkuin kirjoitettu on: ‘Vanhurskas on elävä uskosta’”, Luther oivalsi, että vain Kristuksen vanhurskauden lukeminen syntiselle ihmiselle voi antaa hänelle takaisin hänen kadottamansa yhteyden Jumalaan. Jumala lukee Kristuksen pyhyden uskovalle vanhurskaudeksi. Kristus lausui, että huonosta puusta ei tule hyvää puuta siten, että huono puu yrittää kantaa hyvää hedelmää. Ihmisen hyvien töiden eli hänen aktiivisen vanhurskautensa todellinen tarkoitus ei ole kelvata niillä Jumalalle. Kuvien kunnioitus tai maalausten rahoittaminen ei tuo ihmiselle ansioita Jumalan edessä. Hyvien töiden tarkoitus on kiittää Jumalaa siten, että ihminen palvelee lähimmäistä ja huolehtii luomakunnasta omassa kutsumuksessaan kotona, kirkossa ja yhteiskunnassa. Ihmisen uuden suhteen Jumalan kanssa luo uudestaan vain sama Jumalan Sana, joka kerran loi myös maailmankaikkeuden. Tämä sama Sana on meidän keskuudessamme suullisena, kirjoitettuna ja sakramenttiin sisältyvänä.

Radikaalireformaation ja reformoitujen mielestä Luther ei mennyt tarpeeksi pitkälle. He vetosivat 2. Moos. 20:4:ssä olevaan kieltoon olla tekemättä epäjumalan kuvaa, “älä tee itsellesi jumalankuvaa äläkä mitään kuvaa...” Niinpä he alkoivat tuhota maalauksia ja patsaita, joita he pitivät epäjumalanpalvontana. Lopulta he vaativat toimeenpantavaksi ns. jumalanpalveluksen järjestykseen panevaa periaatetta. Sen mukaan jumalanpalveluksessa piti kieltää kaikki, mitä Jumala ei Raamatussa käskenyt. Luther ei voinut yhtyä tähän kuvainraastoon, vaan haastoi sen vääränä raamatunselityksenä paljolta samoilla perusteilla kuin aiemmin idän kirkossa Johannes Damaskolainen (675-750).

Luther opettaa, että epäjumalanpalvelus on sydämen asia. Jumala on käskenyt Raamatussa ihmistä tekemään uskonnollisia kuvia. Esimerkki tästä on liiton arkin armonistuin. Jumala on käskenyt ihmistä tekemään myös kuvan Jumalasta, esimerkkinä pronssikäärme, joka ennakoi Kristusta. Pyhä Henki verhoaa itsensä esim. kyyhkyseksi. Lutherin mukaan kristityillä on kristityn vapaus, ellei Jumala anna kieltoa. Luther ei seurannut radikaalireformaation ja

⁸ Martin Luther, *Luther's Works*. St. Louis and Philadelphia: Concordia Publishing House and Fortress Publishing House, 1955–, 40:99

reformoitujen gnostilaista taipumusta tehdä aineesta paha, vaan puolusti Jumalan luomakunnan hyvyyttä. Jumala usein kätkee kaitselmuksensa kristittyjen kutsumuksiin, mutta myös epäuskoisten ihmisten yhteiskunnalliseen vanhurskauteen. Jumala pelastaa ihmisen aineellisten merkkien kuten Raamatun sivujen kirjainten tai veden, viinin ja leivän kautta. Luther rohkaisi uskonnollisen taiteen käyttöä Jumalan Sanan opettamisen keinona. Toisin sanoen kuvat ovat Lutherille ehdonvallan asia. Jumala ei vaadi niitä, mutta ei myöskään kiellä niitä.⁹

Luther ja kauneus

Lutherin ristin teologian mukaan tosi teologia ja Jumalan tuntemus on ristiinnaulitussa Kristuksessa. Ristin teologian mukainen näkemys kauneudesta tarkoittaa sitä, että Jumala kätkee kauneutensa ristin kammottavaan rumuuteen. Jumala osoittaa meille rakkautensa juuri ristin rumuudessa. Jumalan kauneus osoittautuu sitä suuremmaksi, mitä hirvittävämpää rumuutta se suostuu kantamaan. Jos haluaa nähdä kauneuden kirkkaimmillaan, on kestettävä järkyttävää rujoutta.¹⁰ Risti paljastaa meille sekä totuuden Jumalasta että itsestämme. Ihanuus ja kauneus kuuluvat olemuksellisesti Jumalalle, kun taas meille kuuluu ristin rumuus ja kärsimys. Tapahtuu autuas vaihtokauppa. Jumala ottaa rumuutemme kantaakseen ja antaa meille oman kauneutensa.¹¹

Lutherin näkemystä kauneudesta ei voi ymmärtää irrallaan hänen opistaan vanhurskauden lukemisesta uskovalle. Myöskään Lutherin näkemystä Jumalan vanhurskaudesta ei voi täysin ymmärtää erillään kauneudesta. Jumalan kauneus oikeimmassa muodossaan ilmoitetaan armona, joka annetaan Kristuksessa. Kysymys kauneudesta on elintärkeä ihmisen elämälle Jumalan kanssa. Jumala rakastaa syntisiä, ei sen tähden, että he ovat kauniita, vaan syntiset ovat kauniita, koska Jumala rakastaa heitä.¹² Galatalaiskirjeen kommentaarissa Luther sanoo, että jos Kristus on todella ottanut pois maailman synnin, Jumala ei näe maailmassa mitään muuta kuin vanhurskautta ja pyhitystä.¹³ Jos Jumala näkee maailman tällaisena, se tarkoittaa, että kristityn tulee nähdä maailma samalla tavalla. Se ei ole helppoa. Hengellinen näkemys maailmasta on kuitenkin se, että ei näe maailmassa muuta kuin Jumalan hyviä tekoja. Ihmisjärki puolestaan näkee kaikki maailman puutteet ja vääryydet ja ajattelee maailmaa vain kauheana paikkana. Sen tähden järki ei kykene ylistämään Jumalan hyvyyttä. Vain usko voi veisata: "Maa on täynnä Herran hyvyyttä." Kristityn optimismi perustuu siis siihen, että hän katsoo kaikkea sekä menneisyydessä, nykyhetkessä että tulevaisuudessa Jumalan kaikkivaltiuden ja hyvyyden valossa.¹⁴

Kristuksen kauneus ristillä paljastuu vain uskon silmille. Lutherin myöhemmässä tuotannossa on myös ulkoista, näkyvää kauneutta arvostava linja. Genesis- kommentaarissa (1 Mooseksenkirja, 1535-1545) hän selittää, miksi Aabraham itkee vaimonsa Saaran kuolemaa. Jotkut aiemmat Raamatunselittäjät epäilivät, ettei Aabraham oikeasti voinut

⁹ "Eight Sermons at Wittenberg, (1522)," LW 51, 81–86 ja erityisesti "Against the Heavenly Prophets", (1525)," in LW 40:146–47).

¹⁰ Toinen saarna Kristuksen kärsimyksestä. WA 1, 342, 22-24.

¹¹ Toinen saarna Kristuksen kärsimyksestä. WA 1, 342, 37-343, 5.

¹² Heidelbergin väittely, 1518 (LW 31:57).

¹³ WA 40 I, 438, 16-17 (Gal.3:13). Vuodelta 1535.

¹⁴ WA 31 II, 536, 20-28 (Jesaja 63:7). Vuodelta 1527-1530.

järkyttyä Saaran kuolemasta, koska se olisi merkinnyt, ettei hän uskoisi ylösnousemukseen. Mutta Lutherin mielestä Aabrahamin itku on päin vastoin merkki siitä, että hän on lähellä Jumalaa. Mitä paremmin ihminen tuntee Jumalan, sitä enemmän hän rakastaa luotuja. Syvä tunne-elämä on merkki Jumalan tuntemisesta eikä inhimillisestä heikkoudesta.¹⁵ Lutherin mukaan kristityn tunne-elämälle leimaa-antava piirre ei ole se, että hänen tunteensa ovat tiukassa järjen ohjauksessa vaan se, että hänen tunteensa ovat poikkeuksellisen syviä. Maria tunsii äärimmäistä tuskaa, kun hän menetti poikansa. Daavid valittaa menehtyvänsä ylenmääräiseen murheeseen ja kiusaukseen ja Paavali tuntee ulkoapäin taisteluja ja sisältäpäin pelkoa ja sanoo itsellään olevan huolta kaikista seurakunnista.¹⁶

Krusifiksin ja kuvan voima

On totta, että protestantismi kokonaisuutena muutti jumalanpalveluksen moniaistillisesta kohtaamisesta Jumalan armon kanssa ainoastaan kuulo- ja lukemistapahtumaksi. Tämä ei kuitenkaan ole totta luterilaisuuden suhteen. Luther kyllä opetti, että meidän ei tule loukkaantua Kristuksen halpaan ratsastamiseen luoksemme aasin selässä vaan "sulkea silmämme ja pitää korvamme auki", kun hän tuo mukanaan pelastuksen ja autuuden. Pelastus on siis Jumalan Sanan kuulemiseen ja lukemiseen liittyvä asia.¹⁷ Mutta Luther korosti myös sakramenteja ja hän tunnusti myös kuvien merkityksen hengellisessä työssä. Kun Luther keskittyi saarnattuun ja luettuun Jumalan Sanaan, hän ei tarkoittanut sillä väheksyä kuvia vaan hän tahtoi, että tunnustamme täysin niiden monenlaisten kuvien voiman, joita Jumalan Sanan julistus herättää. Ihminen ei voi nähdä Jumalaa erillään Jumalan Sanasta. Luther ymmärsi, että kieli on ruumiillistunut kuviin, joita mieli ja sydän käsittelevät. Mitä muuta kirjain lopulta on kuin kuva. Luther kirjoittaa:

"Mutta minun on mahdotonta kuulla ja kantaa Jumalan töitä mielessäni, jos en muodosta siitä sydämessäni henkisiä kuvia. Sillä haluan tai en, kun kuulen Kristuksesta, ristillä riippuvan miehen kuva ottaa muodon sydämessäni aivan kuten kasvojeni peilikuva varmasti ilmestyy veteen, kun katson sitä. Jos ei ole syntiä vaan hyvä asia, että Kristuksen kuva on sydämessäni, miksi olisi syntiä, jos Kristuksen kuva on silmissäni?"¹⁸

Toisaalta Luther ei hyväksynyt eräitä Seitsemännen ekumeenisen kirkolliskokouksen (787) ikonien keskiaikaista teologiaa esilletuovia lausumia. Konsiiliin yritys erottaa kuville annettu

¹⁵ WA 43, 276, 18-20, 24-28 (1.Moos.23:1,2). 1535-45. "Pyhät isät ovat olleet hyvin herkkiä ihmisiä ja luonteeltaan puhtaampia. Siksi heillä on ollut ylevämmät tunteet kuin mainituilla tunteettomilla ihmisillä. Onhan niin, että mitä paremmin hän Jumalan tuntee, sitä paremmin hän ymmärtää luomakuntaakin ja on myötätuntoinen sitä kohtaan...Pyhiä isiä ovat siis liikuttaneet ihmisluonnon vaivat ja onnettomuudet, he ovat itkeneet itkevien kanssa, eivätkä ole olleet puita ja pölkkyjä, vaan heillä on ollut herkät tunteet. Tämän selitys on Jumalan tuntemuksessa. Sille joka tuntee Jumalan on luontokin tuttu. Hän ymmärtää ja rakastaa sitä. Jumaluuden jäljet ovat nähtävissä siinä, mitä hän on luonut."

¹⁶ Gal.5:19. SLEY 1957, s.634. "Kristityt eivät saa olla töykeitä ja äreitä vaan lientyviä, lempeitä, ihmisrakkaita ja alentuvaisia, sellaisia, joiden kanssa halusta seurustellaan, jotka peittävät toiselle sattuneita erehdyksiä tai ainakin selittävät ne parhain päin, jotka mielellään väistyvät toisten tieltä ja sietävät vaikeasti käsiteltäviä ihmisiä." Gal.5:22. SLEY 1957, s.648.

¹⁷ Huonepostilla. Matteus 21:1-9, s.19, 20. SLEY 1945.

¹⁸ "Against the Heavenly Prophets, (1525)," LW 40:99-100.

kunnioitus vain Jumalaan kohdistuvasta palvonnasta oli käytännössä usein epämääräinen. Kuitenkin Luther oli kirkolliskokouksen kanssa samaa mieltä siitä, että jokainen joka sanoo, ettei Kristuksesta voi maalata kuvaa, kieltää tosiasiasa samalla itse inkarnaation, Sanan lihaksitulemisen. Lutherin mukaan Jumalan Sana ottaa suullisia, kirjoitettuja ja sakramentillisia muotoja, mutta se ottaa myös henkisiä ja silminnähtäviä, visuaalisia muotoja. Luther jopa antaa ymmärtää, että krusifiksi tai jokin ristiinnaulitun kuva liitettynä Sanaan voi välittää Jumalan armon siinä määrin kuin se on näkyvä Jumalan Sanan muoto.

“Täten uskon, että rakas Herramme suojeli monia esi-isistämme paavinvallan suunnattomassa pimeydessä. Tuossa sokeudessa ja pimeydessä oli yhä jäljellä se, että kuolevien silmien edessä pidettiin krusifiksia ja jotkut maallikot kehoittivat heitä katsomaan Jeesukseen, joka kuoli heidän puolestaan ristillä. Tämä sai monen kuolevan ihmisen kääntymään takaisin Kristuksen luo, vaikka aiemmin hekin uskoivat vääristelyihin ihmeisiin ja olivat epäjumalten palvonnan vallassa.”¹⁹

Luther sanoo, että kuva voi palauttaa mieleen evankeliumin, joka on kirjoitettu Raamattuun, saarnattu meille tai on muistissamme. Sanat eivät ole pelkästään abstrakteja aakkosia kirjassa tai äänneitä, joita kuulemme. Mikäli ne vain sitä olisivat, meidän pitäisi saarnata tai lukea hebreaa ja kreikkaa. Pohjimmiltaan kirjaimet ovat kuvia, jotka antavat merkityksen ja viittaavat siihen, mitä tarkoitetaan. Vanhat kielet ilmaistaan usein piirtokirjoitusmerkeillä. Myös aakkosten kehittyessä, kaikkein käsitteellisimmät aakkoset välitettiin kuvalla. Esim. heprean konsonantti alef on kehittynyt häränpään kuvasta. Kielet jotka käyttävät käsitteellisempiä aakkosia, ovat usein tehokkaampia kuin kuvakirjoitusta käyttävät kielet. Kuvakirjoituskin on kuitenkin kieli. Niinpä raamatulliset maalaukset ja krusifiksi voivat välittää Jumalan Sanan materiaalisen sisällön (merkityksen) vähemmän kehittyneellä ja erilaisella muodolla tai piirtokirjoituksen kaltaisilla aakkosilla.²⁰

Evankeliumi on kaunis

Luther ei kannattanut keskiajan teologien klassista uusplatonista estetiikkaa, näkemystä kauneudesta ja taiteesta.²¹ Luther ei määritellyt kauneutta mittasuhteiden, valon, värin, eheyden tai täydellisyyden perusteella. Vielä vähemmän kantilaisen ylevyys -käsitteen pohjalta. Keskiajan teologeilla oli taipumus ajatella kauneutta Jumalan läheisyyden yliuonnollisina (metaphysical) asteina. Sen sijaan Luther muotoilee kauneuden raamatullisen käsityksen perustuvan luodun järjestyksen hyvyyteen ja Jumalan armoon. Jumalan varsinainen työ, evankeliumi, on kaunis. Kauneus on vastaanotettua kauneutta. Heidelbergin väittelyssä v. 1518 Luther kirjoittaa:

¹⁹ St Louis XIII:2574 (lainaus: Franz Pieper, *Christian Dogmatics* 3, 106n9). Pieper toteaa: “Edelleen evankeliumi on sellainen armonväline jokaisessa muodossa, jossa se tavoittaa ihmiset, saarnattuna (Markus 16:15-16; Luukas 24:47) tai kirjoitettuna (Joh.20:31; 1.Joh.1:3-4) tai kuvattuna symbolilla tai merkillä (Joh.3:14-15) tai pohdiskeltuna sydämessä (Room.10:8).

²⁰ St Loius XIII:2574.

²¹ Mark Mattes, *Martin Luther's Theology of Beauty: A Reappraisal*. Grand Rapids: Baker Academic, 2017. Tämä prof. Mattesin tutkimus Lutherin suhteesta kuviin ja yleensä eri taiteen lajeihin eli Lutherin kauneuden teologia on saanut myönteistä huomiota kansainvälisessä Luther-tutkimuksessa. Tutkimuksen tekee merkittäväksi myös se, että hän päin vastoin kuin nykyinen suomalainen prof. Tuomo Mannermaan koulun Luther-tutkimus, edustaa apostoli Paavalin ns. forensista, oikeudellista vanhurskauttamisoppia eli jumalattoman lukemista vanhurskaaksi.

“Jumalan rakkaus ei löydä vaan luo sen, mikä sitä miellyttää ... Syntiset ovat viehättäviä, koska heitä rakastetaan. Heitä ei rakasteta sen takia, että he ovat viehättäviä.”²²

Kun italialaiset renesanssimaalarit Michelangelo (1475-1564) ja Rafael (1483-1520) toteuttivat paavi Juliuksen tilaustöitä ja pyrkivät mahdollisimman suureen harmoniaan ja tasapainoon, maalasi Saksassa Mathias Grünewald päinvastoin. Grünewaldin Isenheimin alttaritaulun vääntynyt, kuollut ja ristiinnaulittu Kristus tulee Lutherin kauneuden teologian valossa kauniiksi. Maalauksessa fyysinen tuska on tehty näkyväksi tavalla, jota on vaikea kuvata sanoin. Grünewaldin väkevä Golgatan kuvaus lienee maailman taiteessa ensimmäinen, jossa Jeesus kuvataan ristillä inhimillisenä olentona, fyysisenä kärsivänä ihmisenä, ilman sädekehää ja joustavaa ylevää kaunistelua. Ristin poikkipuu taipuu raskaan, veriseksi ruoskitun, piikkisen ruumiin painosta. Järeällä metallipultilla yhteen naulatut jalat ovat vääntyneet sisäänpäin polvilumpiot toisiaan vasten. Varpaat ovat kouristuneet kivusta. Rinta on puhkaistu keihäällä ja siitä vuotaa verta. Suu on kuollessa jäänyt auki, silmät puoliavoimiksi. Päässä on massiivinen koko pään peittävä piikkikruunu. Vihertävän-harmaassa ihossa erottuu ruoskasta irronneita piikkejä sekä paiseita merkkinä taudista, jota monet Isenheimin luostarin potilaista sairastivat. Maalauksessa on läsnä hetki, jona aurinko on pimentynyt. Nuoren Johanneksen tukema valkoiseen vaippaan verhoutunut nunnamainen Maria katsoo poikansa ruumista. Hän on kaatumaisillaan ja on sulkenut silmänsä hetkeksi kauhusta. Maria Magdalena on polvistuneena ristin juurella.

Alttaritauluun kiinnitti huomiota ensimmäisenä Lutherin työtoveri Philip Melanchton (1497–1560). Eurooppaa ravisteli keskiajalla äärimmäisen tuskallinen ja vaikea sairaus nimeltä pyhän Antoniuksen tuli. Se johti halvauksiin, kuolioihin ja jäsenten irtoamiseen. Grünewaldin alttaritaulu riippui pyhän Antoniuksen luostarissa Isenheimin kylässä Ranskassa. Sen eteen tuotiin vaikeista ihosairauksista kärsiviä ihmisiä, jotta he parantuisivat sairauksistaan eläytymällä maalauksen edessä Kristuksen kärsimyksiin. Alttaritaulu valmistui kaksi vuotta ennen kuin Martti Luther vuonna 1517 julkaisi teesinsä, joista uskonpuhdistus lähti liikkeelle. Taide voi joskus ennakoida tulevaa. Taiteentutkija Liisa Väisäsen mukaan jotkut Lutherin ajatukset tulivat julki Grünewaldin teoksen kautta jo ennen kuin reformaatio alkoi levitä.²³ Grünewaldin jäämistöstä löytyikin Lutherin kirjoituksia. Grünewald oli ilmeisesti hiljaisesti omaksunut Lutherin opetuksia, vaikka virallisesti hän ei koskaan luopunut roomalaiskatolisuudesta. Monet kuuluisat taiteilijat, kirjailijat ja runoilijat, mm. Pablo Picasso, Thomas Mann ja Rainer Maria Rilke ovat myöhemmin tulleet syvästi vaikutetuiksi Isenheimin alttaritaulun äärellä.

Isenheimin vääntynyt, kärsivä Kristus ottaa päälleen ihmisten vaivat parantaakseen heidät. Kuitenkin maalaus on kaunis, koska se heijastaa Jumalan ansaitsematonta armoa ihmisiä kohtaan, jotka ovat menettäneet sopusuhtaisuuden, valon ja eheyden Jumalan edessä.

Lucas Cranachin kuvat ja uskonpuhdistus

²²LW 31:57

²³ Väisänen Liisa: “Taideteos, joka muutti maailmaa.” Kirkko ja kaupunki. 25.3.2013.

Lutherin näkemykset taiteesta saivat konkreettisen ilmauksen hänen yhden läheisimmän ystävänsä Lucas Cranach vanhemman (1472-1553) töissä. Cranach vanhempi oli Saksin vaaliruhtinaan Fredrik Viisaan hovimaalari ja yksityisyrittäjä Wittenbergissä. Ystävyys koitui molemminpuolin hyödylliseksi. Luther totesi taiteen arvon. Cranach käytti poliittisia yhteyksiään ja taidetta luterilaisen uskonpuhdistuksen edistämiseen. Cranach maalasi Lutherin muotokuvissaan niin vaikuttavasti, että hänen työpajansa vaivoin pystyi vastaamaan uskonpuhdistajan kuvien kysyntään. Hän varmisti, että Saksan luterilaisuus ja saksalainen renesanssi olivat visuaalisesti yleviä. Cranach havainnollisti ja valaisi Lutherin kirjasia, rukouskirjoja, Raamattua ja katekismuksia iskevin, paljonpuhuvin kuvin. Ennen kaikkea hän tallensi uskonpuhdistuksen teologiaa visuaaliseen, näkyvään muotoon. Cranachin "Laki ja evankeliumi" -maalaukset vuodelta 1529 konkretisoi olennaisen luterilaisen Raamatuntulkinnan, hermeneutiikan. Luomistyön hyvyys, kutsumusten merkitys ja ihmisen seksuaalisuus todistetaan oikeaksi hänen perheeseen ja alastomuuteen liittyvissä maalauksissaan. Luterilaiset tunnustivat uskonsa Filip Melanchtonin laatimassa Augsburgin tunnustuksessa pyhän saksalais-roomalaisen keisarikunnan keisarille Kaarle V:lle Augsburgin valtiopäivillä 25. kesäkuuta 1530. Tunnustuksessa esiteltiin asiat, joista luterilaiset olivat samaa mieltä katolisten kanssa sekä ne asiat, joista oli kiistaa. Se on käytössä kaikilla luterilaisilla kirkoilla opin kuvauksena ja ohjeena. Vastaavasti Wittenbergin alttaritaulu vuodelta 1547 tunnustaa paljon aisteja miellyttävämmällä tavalla ristiinnaulitun Kristuksen keskeisyyden sekä Jumalan Sanan yksinomaisen kaikissa muodoissaan olevan uudestiluvan voiman.²⁴

Epäilemättä jotkut kehnosti asioihin perehtyneet luterilaiset harjoittivat jossain määrin kuvainraastoa. Pietismissä on myös ollut taipumusta aliarvioida taiteita. Pohjois-Euroopan luterilaiset säilyttivät kuitenkin paljon keskiaikaista ja renesanssiajan visuaalista taidetta. He loivat uusia luterilaisia kuvia ja jatkoivat kuvataiteen harrastamista kotimaissaan. Sodat tuhosivat osan tuosta taiteesta, mutta paljon siitä on yhä jäljellä tutustumista varten.

Vanhalla myytillä, että Lutherilla ei ollut paljoa positiivista sanottavaa kuvataiteesta, ei ole enää nykytutkimuksen valossa katetta. Luther sanoo ensimmäisen luterilaisen virsikirjan, Wittenbergin hymnaalin, esipuheessa:

"Minä en ole sitä mieltä kuten jotkut valeuskonnolliset, että evankeliumin pitäisi tuhota ja hävittää kaikki taiteet. Minä haluaisin kaikkien taiteiden ... olevan Hänen palveluksessaan, joka antoi ja loi ne."²⁵

Sanan olemus on sen jumalallisesti tarkoitettu merkitys. Ei ole väliä tuleeko merkitys silmien, korvien tai muistin kautta. Kristuksen ristiinnaulitsemisen aikaan risti symboloi kidutuskuolemaa, mutta Jeesuksen ristinkuoleman jälkeen siitä tuli lunastuksemme kaunis merkki. Raamatullisesta kuvasta voimme käyttää prof. John Brugilta kuulemaani ilmaisua "muistettu Sana" (the Word remembered). Ristin kuva ei itsessään välitä evankeliumia. Mutta kun kuoleva ihminen, joka tietää ristin kristillisen merkityksen, katsoo ristiä, hän muistaa Sanan.

²⁴ Neliosaisessa taulussa on kuvattu kaste, ehtoollinen, rippi ja Luther saarnaamassa Wittenbergin seurakunnalle Raamattu auki ristiinnaulittua Kristusta osoittaen.

²⁵ LW 53:316.

Lähteet:

Anttila, Mikka. "Lutherin estetiikka." Teologinen aikakauskirja 1/2012, s. 53-61.

Mattes, Mark C. Martin Luther's Theology of Beauty: A Reappraisal. Grand Rapids: Baker Academic, 2017.

Pieper, Francis. Christian Dogmatics. Vol 3. CPH 1953.

Schmeling, Timothy R. "Martin Luther and the Plastic Arts." Reformation 2017. A Lutheran Art Invitational celebrating 500 Years of the Reformation. Bethany Lutheran college 2017.

LW, Lutherin teosten Amerikan laitosp.

WA, Lutherin teosten Weimarin laitosp.

